

Scientific communication
UDC 61+07 : 355.01/497.1 „19“

Eliezer KATAN, Beograd

PUBLIKACIJE SANITETSKE SLUŽBE U
NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU 1941—1945. GODINE.
NAMENA I BROJNOST.

Pri obradi dokumentacije i arhivske građe o delatnostima sanitetske službe u Narodnooslobodilačkom ratu (NOR) skoro redovno se nailazi na problem kadrova. Postojala je stalna nepopunjenost sa sanitetskim kadrom, a naročito je bio veliki nedostatak srednjeg i nižeg sanitetskog osoblja.

Većina sanitetskog kadra koji je pristupao jedinicama NOV i POJ, nije imao skoro nikakvog vojnostručnog obrazovanja (jer su uglavnom dolazili iz privatnih ordinacija i civilnih ustanova), a i oni koji su to imali malo su mogli to svoje znanje primenjivati pri izvršavanju svojih zadataka pod potpuno novim okolnostima.

Suprotno od vojski pripremljenih u mirnodobskim uslovima (gde sanitetski kadar ulazi u rat sa usvojenom vojno-medicinskom doktrinom), kadrovi koji su dolazili u NOR nisu objektivno mogli imati jedinstvene poglede o načinu organizacije i rada sanitetske službe u datim specifičnim uslovima ratovanja.

Obavljanje svojih zadataka u jedinicama i ustanovama koje dejstvuju i rade samostalno i relativno izolovano, stvaralo je sanitetskom kadru velike teškoće za međusobna konsultovanja po organizacijskim i stručnim pitanjima. Odvojenost od većih medicinskih centara i ustanova bila je prepreka za upoznavanje sa novijim stručnim dostignućima. Većini stručnog kadra nije bila dostupna vojno-stručna literatura. Mnogi nisu bili u mogućnosti da sa sobom ponesu ni drugu potrebnu stručnu literaturu niti da je kasnije pribavljaju.

To su bile osnovne činjenice koje su nalagale da se, i pod najnepovoljnijim uslovima, traže i iznalaze mogućnosti za izdavanje publikacija sanitetske službe. Glavni zadatak tih publikacija bio je da sanitetskom kadru potpomogne pri rešavanju mnogih organizacionih i stručnih pitanja.

Veoma teško se mogu verno predočiti i opisati svi oni (skoro nemogući) uslovi pod kojima se vršilo izdavanje pojedinih publikacija. U materijalu se stalno oskudevalo, naročito u papiru. Raspolagalo se onim što bi se zaplenilo, što bi se našlo prilikom oslobođenja nekog većeg mesta ili onim što bi se moglo nabaviti iz okupiranih gradova. Tehnička oprema, naročito u prvim ratnim godinama, bila je veoma oskudna. Listovi su se ponekad izdavali u svega nekoliko primeraka kucanih na pisačkoj mašini, Za umnožavanje koristio se najčešće šapirograf ili cik-

lostil. Služilo se i raznim tehničkim improvizacijama. Dosta je primera da su neki brojevi, naročito džepnih novina bolnica i manjih jedinica, pisani i umnožavani rukom. To su bile opšte materijalno-tehničke prepreke za izdavačku delatnost.

Druge prepreke proizlazile su iz osobnosti samog načina vođenja borbenih dejstava gde su brzi pokreti jedinica i česta premeštanja sa jedne na druge teritoriju, stvarali teškoće za prenošenje tehničkih sredstava i materijala. To je obično sprečavalo pripreme i rad oko izdavanja publikacija, a nekad je i dovodilo da se i već potpuno pripremljena izdanja ne realizuju.

Prezauzetnost sanitetskog kadra (a njega je skoro uvek bilo nedovoljno) na prioritarnim zadacima zbrinjavanja ranjenika i bolesnika nije omogućavalo, i pored želja i objektivnih potreba, da se više radi na redovnom pripremanju i izdavanju stručne literature.

Izdavačka delatnost sanitetske službe imala je osnovnu namenu, to jest prvenstveno je bila usmerena na materijale za stručnu obuku odnosno obrazovanje kadrova. Problem nedostatka nižeg i srednjeg stručnog kadra zahtevao je neprekidan rad na njegovom rešavanju. Ovaj kadar skoro isključivo se stvarao i odgajao u procesu narodnooslobodilačke borbe prvenstveno od seoskih omladinki koje su se iz položaja nepismenih uzdigle i do odgovornih funkcija u sanitetskoj službi. Za mnogobrojne kurseve pri jedinicama, štabovima, bolnicama i školama bilo je neophodno da se pišu i umnožavaju skripta i udžbenici.

Uspeh u izvršavanju zadataka sanitetske službe zavisao je i od toga kako je ona organizaciono postavljena. Za bolju i efikasniju organizaciju bilo je potrebno ne samo da uputstva i naređenja stignu do štabova i jedinica, nego da se stvore i mogućnosti za razmenu iskustava u njihovom sprovođenju. Iz objektivnih razloga sanitetski kadar nije mogao od ranije da poznaje način organizacije sanitetske službe u partizanskim uslovima ratovanja. To je nalagalo da se određena gledišta stvaraju i najvažniji stavovi usvajaju u toku rada i rešavanja konkretnih problema. Neophodno je bilo omogućiti da to svi usvoje i da se kod svih primeni. Za postizanje toga potrebno ih je bilo izložiti kroz razne direktivne članke, propise i upute a umnožavanjem obezbediti da ih dobiju svi kojima su namenjeni.

Obaveza je sanitetskog kadra da svoje znanje stalno upotpunjava, naročito u potpuno novim okolnostima i pred novim zadacima. Stručno osposobljavanje i usavršavanje za obavljanje zadataka u ratnim uslovima zahtevalo je i stručnu literaturu sa najnovijim saznanjima iz teorije i prakse koja bi obezbeđivala stvaranje istih gledišta i primenu istih postupaka. U tu svrhu izdavani su stručni listovi, pisani su i prevedeni razni stručni priručnici. Nastojalo se stvarati jedinstvenu medicinsku doktrinu. Želja je bila da bude prihvaćena od celokupnog stručnog kadra u cilju što efikasnijeg rada i postizanja boljih rezultata.

Poznate su činjenice o stepenu zaostalosti opšte zdravstvene kulture i lošeg higijenskog stanja koje je postojalo u mnogim krajevima naše zemlje u predhodnom mirnodobskom razdoblju. Ono je naročito pogoršano okolnostima i nedaćama koje je stvaralo rat i ratna razaranja. Razumljivo je što su, iz te i takve stvarnosti, proizašli i mnogi specifični problemi sa kojima se suočila i koje je morala rešavati sani-

tetska služba. Pri tome jedan od važnijih zadataka bilo je zdravstveno prosvetčivanje. Mnogobrojne okolnosti nalagale su sanitetskoj službi da na tom zadatku bude neprestano angažovana, da deluje ne samo među borbama, komandnim kadrom jedinica i ustanova NOV i POJ već sa istom aktivnošću i među stanovništvom na terenu. Koristili su se svi mogući oblici rada na tom poslu, od predavanja do obaveznog školovanja, od parola, plakata, letaka, popularnih i stručnih članaka, priručnika, uputstava, pa sve do naredbi u kojima se predviđaju i kaznene mere. Publikacije sanitetske službe imale su u tome zapaženu ulogu.

Oslobodilački i revolucionarni karakter naše narodnooslobodilačke borbe, zasnovan na idejnim i političkim stremljenjima svih progresivnih snaga, nametao je i zadatak da se uz svakodnevno političko delovanje vrši stalan vaspitno-obrazovni rad i širenje kulturnog vidokruga svih učesnika te borbe. Taj kulturno-prosvetni i politički rad vršen je i kroz izdavačku delatnost sanitetske službe, odnosno kroz pojedine njene publikacije. U tom zadatku imale su posebno mesto mnogobrojne usmene, zidne i džepne novine sanitetskih jedinica i bolnica.

Na osnovu istraživanja dostupne dokumentacije i arhivske građe iz NOR došlo se je do mnogih činjenica koje pokazuju da je izdavačka delatnost bila jedna od važnijih zadataka sanitetske službe i da je (imajući u vidu sve okolnosti, uslove, mogućnosti i brojne teškoće) imala veoma zapažene rezultate. Detaljniji prikaz zahtevao bi mnogo više prostora. Međutim, kao dokaz obima izdavačke delatnosti sanitetske službe može da posluži sledeći brožani pregled izdatih publikacija u toku NOR (tab. br. 1).

Tabela br. 1.

Pregled izdatih publikacija sanitetske službe u toku NOR

Godina	Knjige i brošure	Periodika		Ukupno
		Stručni listovi	Džepne novine	
1941.	1	—	—	1
1942.	5	2	2	9
1943.	30	7	10	47
1944.	68	10	45	123
do 15. V 1945.	46	2	4	38
?	32	2	4	38
Svega	182	33	116	331

Pregled je izrađen na osnovu sačuvanih primeraka i dokumentacije o izdavačkoj delatnosti u NOR. Broj publikacija verovatno je bio veći jer mnoge nisu sačuvane, naročito one iz prvih godina rata.

U istorijskoj građi postoje neki podaci o publikacijama koje nisu ušle u brojni pregled. Pretežno su to skripta pisana i umnožavana na raznim sanitetskim kursevima. Nisu uneti ni podaci o letcima i plakata koje je izdavala sanitetska služba.

Za periodiku (stručne listove i džepne novine) pregled je dat prema nazivu. Kao stručni list uvrštena su 33 naslova, a kao džepne novine 116 naslova. Kod ove podele bila je, za neke listove, dilema gde da se svrstaju. Prevagu je davao gro članaka u toj publikaciji tj. dali ih ima više sa stručnim ili kulturno-prosvetnim sadržajem. Pojedine publikacije imale su relativno redovno izlaženje koje se protezalo na dve pa čak i na tri godine u kom vremenu je izdato više brojeva tog lista. Najčešće je izašao samo 1 ili 2 broja.

Knjige i brošure mogle bi se, na osnovu sadržaja, uslovno podeliti: Skripta i udžbenici 26; Upute i pravilnici za organizaciju 42; Priručnici o zbrinjavanju ranjenika i bolesnika 30; Priručnici i uputstva za higijensko-epidemiološke mere 32; Uputstva za rad civilne zdravstvene službe 9; Uputstva za upotrebu lekova i opreme 9; Prevodi priručnika i udžbenika 13; Političke i informativne brošure 21. — Stroga podela se nemože izvršiti. Mnoge knjige odnosno brošure svrstane u određenu grupu istovremeno su korisno vršile funkciju i pri drugim zadacima, prvenstveno kao udžbenici u školama i na kursevima.

Izdavači knjiga i brošura pretežno su bili sanitetski organi viših štabova (korpusa, glavnih štabova i Vrhovnog štaba). To se uglavnom odnosi i na izdavanje stručnih listova. Izdavanje džepnih novina najčešće su vršile bolnice, bolnička odeljenja i niži sanitetski organi i jedinice. Zdravstveni organi Narodnooslobodilačkog odbora bili su izdavači publikacija koje su se odnosile na organizaciju civilne zdravstvene službe i zdravstveno provsećivanje.

Vrednovanje izdavačke delatnosti samo na osnovu podataka o vrstama i broju publikacija bilo bi jednostrano ako pri tome ne bi imalo u vidu i sve specifične okolnosti, uslove i teškoće u kojima se odvijao taj rad. Posebno je važna ocena uloge te delatnosti za rad sanitetske službe u izuzetnim prilikama partizanskog načina ratovanja.

Stručni listovi, knjige i brošure nadoknađivali su neophodnu osnovnu literaturu za stručno usavršavanje i obuku. Ove publikacije, često i u najskromnijem obliku, imale su poseban značaj u stvaranju nižeg i srednjeg sanitetskog kadra i njihovom uzdizanju. Važnu ulogu imale su u zdravstvenom prosvetivanju boraca i naroda na oslobođenoj teritoriji. Mnoga dragocena iskustva trebalo je međusobno izmenjivati, sve pozitivno usvajati i što brže prenositi do svih sanitetskih kadrova. U tome su stručne publikacije dale veliki doprinos, što je i bila njihova osnovna namena.

Izdavanje džepnih i zidnih novina u sanitetskim jedinicama i bolnicama predstavljalo je jedan od vidova kulturno-prosvetnog i političkog rada. Sadržaj tih novina bio je raznolik, a sastojao se od malih sastava, opisa događaja iz borbe, pesama, humora, članaka o redu i radu u bolnici, higijeni itd. U suštini samo izdavanje tih novina imalo je mnogo veći značaj nego sam sadržaj. Aktivno učešće ranjenika i bolesnika u njihovom pripremanju i izdavanju imalo je velikog udela za stvaranje posebnog raspoloženja. Time se unosilo više vedrine u bol-

ničku atmosferu, što se može smatrati kao jedan vid psihoterapije.

Sve činjenice pokazuju o vidnom doprinosu sanitetskih publikacija za bolji i uspešniji rad sanitetske službe u NOR. To je i osnov za pozitivnu ocenu uloge, značaja i rezultata izdavačke delatnosti sanitetske službe NOV i POJ.

LITERATURA

¹ Bibliografija izdanja u narodnooslobodilačkom ratu 1941—1945, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1964. — ² Funtek M., Medicinska štampa u NOR, Saopštenje na sastanku Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Vojvodine u Somboru, (u rukopisu), — ³ Katan E., Publikacije sanitetske službe NOV i POJ na teritoriji BiH, Vojnosanit. pregl., 28:291—94, 1971. — ⁴ Katan E., Stručne publikacije sanitetske službe NOVJ izdavane pre Vojnosanitetskog pregleda, Vojnosanit. pregl., 41:5 424—430 1984. — ⁵ Originali sanitetske štampe — Arhiv sanitetske službe IVMNID, Beograd.

Katan ELIEZER, Beograd

PUBLICATIONS OF THE MILITARY MEDICAL SERVICE IN THE YUGOSLAV LIBERATION WAR 1941—1945. PURPOSE AND ISSUE

The shortage of medical personnel has been the permanent problem during the Yugoslav Liberation War. The shortage of nursing staff and orderlies were especially high. Medical personnel in the National Liberation Army was not prepared for partisan warfare with specific conditions for work. There was also shortage of scientific military medical literature. These were the main reasons for enabling publication of these type of literature under the most unfavourable conditions.

These publications were aimed primarily for education of nurses and orderlies and for professional training of students of medicine and physicians for medical tasks under war conditions on the basis of the unique organizational principles. A part of these publications was concerned with performance of preventive measures, for health education and cultural education.

On the basis of recent studies of the archives and documents it can be seen that during the National Liberation War 183 books and pamphlets and 140 secondary publications — 33 professional newspaperes and 116 pocked newspapers, the total of 331 titles were published.

These important results of the publishing activities have provided that the military medical service during the National Liberation War fulfil their tasks better and more successful.

(Rad je primljen u Uredništvu 20. XII 1987. god.)